

VAJDA ZOLTÁN

Rasszizmus és a fejlődés eszméje John C. Calhoun politikai gondolkodásában

A 19. század első felében az Egyesült Államok újkori történetét alapvetően meghatározó gazdasági és társadalmi átalakulás vette kezdetét. Ez az az időszak, melynek során a modernizáció és az ahhoz kapcsolódó folyamatok kibontakozásával megteremtődtek a 20. századra nagyhatalommá váló ország fejlődésének alapjai. A korszakot jellemző döntő jelentőségű változások jó része konkrét történelmi eseményekhez köthető. Ezek egyike volt az úgynevezett Louisiana Purchase, a Franciaországhoz tartozó, a Mississippi folyó és a Sziklás-hegység között elterülő Louisiana terület Thomas Jefferson nevéhez fűződő megvásárlása 1803-ban, amely kedvező feltételeket teremtett a későbbi gazdasági növekedés és népességyarapodás számára. A tranzakcióval megkétszereződött az ország területének nagysága és óriási távlatok nyíltak a gazdasági erőforrások kiaknázására, illetve az Egyesült Államok geopolitikai helyzetének megerősödésére. Új földek fokozatos mezőgazdasági művelés alá vonása, a termelés és a piacok bővülése, vagy a népesség beáramlása az újonnan megszerzett területekre egymást erősítő folyamatokként jellemezték az ország kontinentális terjeszkedésének újabb szakaszát.

A másik fontos eseménynek, amely ebben az időszakban az amerikai gazdaság fejlődését nagyban befolyásolta, az 1812 és 1814 között Nagy-Britanniával vívott háború tekinthető, melynek nyomán az egyre inkább önállósuló és izmosodó, az északi államokban összpontosuló hazai ipar fejlődése lendületet vehetett. A kor vezető ipari nagyhatalmát, Nagy-Britanniát jellemző termelési struktúrák és üzleti kultúra meghonosodása sikerrel kecsgette a textil- és nehézipari beruházásokat és segítette a gazdasági tevékenység élénkülését.

A Louisiana Purchase és az azt követő további területi szerzeményeknek – Florida, Texas vagy a Sziklás-hegységen túli területek – a már meglévő politikai és gazdasági struktúrákba való integrálását is eredményezte többek között az ugyancsak ebben az időszakban kibontakozó, a közlekedési feltételek javítását eredményező úgynevezett szállítási forradalom (*transportation revolution*). A szövetségi kormányzat gyakori pénzügyi támogatásával zajló út-, csatorna-, majd vasútépítések sora jelezte a nemzetállami keretek között zajló modernizálódás főbb állomásait, melyek nem pusztán a hatékonyabb és nagyobb volumenű termelést, az ipari és mezőgazdasági termékek olcsóbb és gyorsabb piacra juttatását tették lehetővé, hanem egyben szorosabbra fűzték a szálakat a nemzetgazdaság és az abba újonnan bekapcsolódott területek között.

A forradalmi jelentőségű gazdasági változásokat szimpátiával szemlélő kortársak a fejlődés elvont fogalmának segítségével igyekeztek megfogalmazni véleményüket a körülöttük zajló gazdasági folyamatokról. Fejlődésfelfogásuk a felvilágosodás eszmekörének keretein belül alakot öltő elképzelések folytatásának tekinthető, és a nyugati történelemfilozófiának az emberi civilizációról hirdetett nézeteihez kapcsolódva alakult ki az Újvilágban a 19. század elejére.¹ Az emberi ráció javító erejébe vetett hit, a tudomány vív-

¹ Erről lásd Ekirch, Arthur Alphonse, Jr.: *The Idea of Progress in America, 1815–1860*. New York, 1951. (a továbbiakban: Ekirch) 20–23.

mányain alapuló gazdasági és anyagi gyarapodás emberi létezésre gyakorolt pozitív hatása, illetve az ember önmagáról és a természeti világról szerzett ismeretei folyamatos bővülésének a gondolata képezte a fejlődésről vallott elképzelés főbb elemeit az amerikai köztársaságban.² A kortársak számára nem volt kétség afelől, hogy a tudomány és gazdaság fejlődése egy jobb jövőt, növekvő jólétet hoz majd az egész emberiségnek. Ezt az optimizmust fogalmazta meg például a *Southern Quarterly Review* egyik szerzője a század közepén: „A fizika tudományának csodálatos fejlődése a jelenkor egyik legbámulatosabb jellemvonása. Ahhoz, hogy józanul és lelkesedés nélkül írjunk a tudomány fejlődésének jelenlegi állapotáról a flegmatizmusnak olyan fokát igényelné, melynek ódiúmiát nem szívesen vállalnánk magunkra.”³

Ugyanakkor a fejlődés nem pusztán anyagi természetű folyamatként jelenik meg ezekben a nézetekben. Létezett ugyanis annak egy másik aspektusa is, mely az egyén állandó erkölcsi és szellemi gyarapodásának a szükségességét hangsúlyozva John Lockenak az emberi nevelésről és tökéletesedésről vallott nézetein alapult és elsősorban William Godwin angol filozófus közvetítésével jutott el az Újvilágba.⁴ A tudomány fejlődése és az annak eredményeit közvetítő oktatás és nevelés képezheti az alapját az egyén ilyen irányú fejlődésének – vélte számos amerikai, köztük Thomas Jefferson is, aki 1818-ban a következőket írta egyik levelében: „Amikor eltűnök, a tudomány hatalmas fejlődésén és vívmányain, melyek életem során jöttek létre, bizodalommal tekintek az utánunk jövő nemzedék hasonló fejlődése elé, és nincs kétségem afelől, hogy annak eredményeképpen ők sokkal bölcsőbbek lesznek nálunk, mint amennyire bölcsőbbek mi vagyunk apáinknál, vagy amennyire ez utóbbiak bölcsőbbek voltak boszorkányégető [elődeinknél].”⁵

Az 1815-től 1860-ig terjedő időszakban, amikor a fejlődés eszméje a szélesebb közvélemény számára is ismertté és elfogadottá vált, az emberi akarat és szerepvállalás motívuma egyre nagyobb hangsúlyt kapott az amerikaiak fejlődéssel kapcsolatos nézeteiben. Több korabeli gondolkodó hangot adott abbéli nézetének, miszerint bár a haladás – melyet gyakran az isteni gondviseléssel hoztak összefüggésbe – végeredményben feltartóztathatatlan, emberi tevékenység révén gyorsítható, illetve lassítható. Másrészt úgy vélték, hogy az ember saját sorsának irányításával is kapcsolatban áll a fejlődés, amennyiben az egyénre alkalmazva kifejezi annak fokozódó képességét arra, hogy mind magasabbra törjön, mind többre vágyjon.⁶ E szellemi háttér ismeretében válnak érthetővé a későbbiekben Calhoun fejlődéssel kapcsolatos nézetei.

John C. Calhoun⁷ (1782–1850) politikai karrierje az 1812 és 1814 között zajló angol-amerikai háború nyomán ívelt fel: kezdetben a képviselőházban a háború-párti politikusok táborának meghatározó személyiségeként, majd a Monroe-kabinet hadügy-minisztereként szorgalmazta a honvédelem fejlesztését, illetve a szövetségi kormányzat részvételét a nemzetgazdaság – elsősorban az ipar és infrastruktúra – fejlesztésében. Az ő nevéhez fűződik például annak a törvényjavaslatnak a beterjesztése, amely a gazdasági fejlesztésekhez, illetve a háború nyomán jelentkező államadósság kezeléséhez elengedhetetlenül szükséges, az Egyesült Államok második nemzeti bankjának nevezett (*Second Bank of the United States*) pénzintézet létrehozásáról rendelkezett 1816-ban. Az 1824. évi

² Ekirch 25–29.

³ Idézi Ekirch 120.

⁴ Ekirch 37., 18.

⁵ Idézi Ekirch 32.

⁶ Ekirch 32., 11., 36.

⁷ Calhoun politikai pályájáról részletesen többek között lásd: Wiltse, Charles M.: John C. Calhoun. Indianapolis, 1944–1951. 3 kötet; Niven, John: John C. Calhoun and the Price of the Union: A Biography. Baton Rouge and London, 1988.; Bartlett, Irving H.: John C. Calhoun: A Biography. New York, 1993.

elnökválasztás nyomán alelnökként vett részt a John Quincy Adams kabinet munkájában, majd az 1828-ban választást nyert Andrew Jackson adminisztrációjában töltötte be ugyanezt a tisztséget a Demokrata Párt színeiben. Ugyanebben az évben azonban sorsfordító események vették kezdetüket az Egyesült Államok történetében, melyek döntő hatással voltak Calhoun politikai pályafutására.

Az 1828 és 1833 között zajló úgynevezett nullifikációs válság során (*Nullification Crisis*), mely a szövetségi kormányzat és Dél-Karolina állam – Calhoun szűkebb pátriája – közötti, kezdetben a déli államok ültetvényeseit sújtó importvámok kiváltotta konfliktusként indult, majd később az Unió természetét érintő, alkotmányjogi kérdéseket is felvető eseménysorozattá szélesedett, az 1820. évi Missouri válság után rövid időre ismét felszínre kerültek az Egyesült Államok különböző régiói közötti érdekellentétek és viták. Calhoun hosszas habozás után nyíltan a dél-karolinai „nullifikátorok” (nullifiers) mellé állt a szövetségi kormányzattal szemben és tevékeny részt vállalt mozgalmukban, melynek célja – az 1828. és 1832. évi vámtörvények semmissé tételén túl – annak igazolása volt, hogy az Unió egyetlen állama vétőjával megsemmisítheti a szövetségi kormányzat által hozott törvényeket. Bár a válság végül 1833-ban kompromisszummal, békésen zárult, rövid ideig fennállt a fegyveres konfliktus kirobbanásának a veszélye Dél-Karolina és a szövetségi kormányzat között.

A nullifikációs válság Calhoun politikai pályája további alakulására nézve is nagy jelentőséggel bírt. Azonkívül, hogy 1832 végére lemondott alelnökségéről – annak érdekében, hogy Dél-Karolina szenátoraként hatékonyabban képviselhesse az ültetvényesek érdekeit a szövetségi kormányzatban –, megromlott a viszonya Jackson elnökkel, ami azzal a következménnyel is járt, hogy a jövőbeni esetleges demokrata elnökjelöltség lehetőségétől egy csapásra igen távol került, és egyúttal nyíltan elkötelezte magát a déli szekcionalista érdekek védelme, illetve az egyes államok szuverenitásának elvén alapuló, vétőjogukat hirdető elmélet mellett. Pályájának hátralévő részében, melyre rányomta bélyegét a Dél és Észak között a rabszolgakérdés nyomán egyre súlyosbodó szekcionális konfliktus, Calhoun árgus szemekkel figyelt minden olyan eseményt és problémát, amely valamilyen hatással lehetett a Dél Unión belüli hatalmi pozíciójára – lett légyen az a rabszolgakérdés felvetése az 1830-as években, a szövetségi kormányzat Északot támogató ipar- és pénzügyi politikája, vagy a két nagy régió Egyesült Államokon belüli hatalmi egyensúlyát veszélyeztető területszerzések az 1840-es években. Calhounnak az ezekre a problémákra adott reakcióiban gyakran megjelenik a fejlődés eszméjére való hivatkozás, illetve az azzal összefüggő kérdések felvetése, melyeket az alábbiakban kívánok elemezni.

Calhoun kortársai többségéhez hasonlóan fejlődésen anyagi, szellemi és erkölcsi gyarapodást értett, és optimizmussal szemlélte kora tudományos eredményeit. Gondolkodásában nyoma sincs a modernizációval szembeni esetleges fenntartásoknak. Ugyanakkor Calhoun nem önmagukért tartotta fontosnak kora tudományos-technikai eredményeit: többször hangsúlyozza, hogy a fejlődés végső célja az erkölcsi értelemben vett haladás kell hogy legyen, melynek csupán alapja, eszköze az anyagi progresszió. 1831-ben a következőket írta ezzel kapcsolatban: „Olyan érzelmekkel tekintek a mechanikai és kémiai tudományok területén bekövetkezett fejlődésre, melyek kis híján lelkesedésnek nevezhetők; nem pusztán a nemzeti és egyéni jólét gazdag forrásának tekintem őket, hanem úgy is, mint olyan nagyszerű eszközöket, melyek segítségével az ember fokozhatja uralmát az anyagi világ felett; és ily módon mind morális, mind pedig politikai tekintetben szilárd alapjait veti meg egy magasan fejlett társadalomnak. [...] Nem tartok attól, hogy túlságosan kiterjesztjük hatalmunkat a természet nagyszerű erői felett, ellenkezőleg, úgy vélem,

hatalmunk illetően való megnövelése biztosabban és erőteljesebben javít az emberi nem helyzetén, mint bármely más ez irányba ható meghatározó jelentőségű tényező.”⁸

A fejlődés eszméje elsősorban akkor jutott szerephez Calhoun politikai gondolkodásában, amikor az rasszista nézeteinek, az emberi nem egyenlőtlenségéről vallott téziseinek a legitimálását szolgálta. Az 1776-ban az amerikai Függetlenségi Nyilatkozatban megfogalmazott, az emberek közötti természetes egyenlőségről szóló elveket bírálva, az amerikai kontextusra utalva Calhoun a következőképpen fogalmazta meg a faji egyenlőtlenségről vallott meggyőződésének lényegét egy 1848-ban elhangzott beszédében: „Az a nézet, miszerint Délen a fekete faj a fehérnek alá lenne vetve, alapvetően hibás, és következőképpen az a tétel is, hogy az előbbi, jóllehet teljesen alkalmatlan a szabadság birtoklására, épp olyan mértékben jogosult a szabadságra és egyenlőségre, mint az utóbbi, és hogy [ezért] igazságtalan és erkölcstelen volna őket megfosztani azoktól.”⁹

Fejlődés és faji egyenlőtlenség összefüggéseivel kapcsolatban három nagyobb témakört vizsgálok Calhoun eszmerendszerében: mindenekelőtt a fejlődés, szabadság és kormányzat összefüggéseit az *A Disquisition on Government* című politikaelméleti művén keresztül, majd a fekete rabszolgaságról kifejtett elveit, végül az 1846–48-as mexikói-amerikai háború kapcsán a mexikóiakkal összefüggésben kifejtett nézeteit elemzem a fejlődés problematikájának szemszögéből.

Calhoun *Disquisitionje*, melyet az 1840-es évek végére fejezett be, és amely halála után, 1851-ben jelent meg, egyén, társadalom és kormányzat viszonyának a kérdéskörét vizsgálja, különös tekintettel a politikai reprezentáció problémájára, valamint a többségi demokrácia kritikájára a kisebbségi érdekek védelmére. Bár a szöveg az e dolgozatban később elemzendő témakörök megjelenése után nyerte el végleges formáját, mégis célszerű a *Disquisition* tárgyalásával kezdeni, mivel egyrészt Calhoun elméleti síkon itt fejt ki azokat a gondolatokat, melyek részben a gyakorlati problémákkal kapcsolatban korábban már felvetődtek, másrészt a fejlődésről szóló nézetei itt jelennek meg a legteljesebb formában és artikulálódnak a legvilágosabban, és ezek ismeretében egyszerűbbnek tűnik a többi probléma vizsgálata.

Calhoun elméletében a fejlődés olyan folyamatként jelenik meg, melyben egyének és társadalmi csoportok egyaránt részt vesznek, és melynek biztosítása a kormányzat egyik fő feladata. Calhoun számára itt a fejlődés fogalma az anyagi gyarapodás mellett kétféle jelentéssel bír: egyrészt az egyén vagy embercsoport erkölcsi és szellemi képességeinek a tökéletesedését jelenti, másrészt az abból következő, annak megfelelő javulást társadalmi helyzetükben. A fejlődés ezen felfogása Calhounnál ugyanakkor – amint majd látni fogjuk – szorosan összefügg a szabadság és egyenlőtlenség problémájával is.

Calhoun úgy véli, a társadalom az a közeg a természeti állapottal szemben, ahol az individuum teljes emberi életet képes élni, mivel itt találja meg a tökéletesedéséhez szükséges feltételeket. Szerinte kizárólag a társadalomban képes az egyén arra, hogy „erkölcsi és szellemi képességeit teljes mértékben kibontakoztassa”.¹⁰ Ugyanakkor Calhounnak ez a fejlődésfelfogása arra is szolgál, hogy megpróbálja igazolni antropológiájának egy másik

⁸ Calhoun, John C.: *The Papers of John C. Calhoun*. Szerkesztette: Robert L Merriwether, W. Edwin Hemphill, Clyde N. Wilson, Shirley Bright Cook. 25 kötet. Columbia, S. C., 1959–1999. (a továbbiakban: Calhoun 1959–1999.) XI. kötet. 438.

⁹ Calhoun, John C.: *The Works of John C. Calhoun*. Szerkesztette: Richard K. Crallé. 6 köt. New York, 1968. (Az 1851–1856. évi kiadás reprint változata) (a továbbiakban: Calhoun 1968.) IV. köt. 512.

¹⁰ Calhoun, John C.: *A Disquisition on Government*. In: *A Disquisition on Government and Selections from the Discourse*. Szerkesztette: C. Gordon Post. Indianapolis, 1953. 3 kk.; (a továbbiakban: Calhoun 1953.) idézet a 7. oldalon.

alapvető tételét, nevezetesen az emberek társadalmi helyzetét jellemző egyenlőtlenség gondolatát.

A Calhoun által a *Disquisition*ben megrajzolt társadalom hierarchikus jellegű, ahol isten „az élőlények mindegyikét olyan érzésekkel, ösztönökkel, tehetséggel és képességekkel ruházta fel, melyek a leginkább illenek a számára kijelölt társadalmi helyzetéhez”.¹¹ Ez a társadalmi helyzet ugyanakkor semmi esetre sem statikus, és az egyén fő célja Calhoun szerint az, hogy erkölcsi és szellemi képességeinek fejlesztésével kedvező irányban változtasson társadalmi helyzetén. Ez az az ösztönző erő, ami az anyagi fejlődést mozgásban tartja a társadalom szintjén is. Megfogalmazása szerint „az emberek fejlődésének mozgatórugója, és ezen keresztül a progresszió, javulás és civilizáció – ezek minden áldásával együtt – alapja az egyéneknek az a vágya, hogy javítsák a helyzetüket”.¹²

A fejlődés ezen folyamatával összefüggésben nyer jelentőséget a szabadság eszméje Calhoun érvelésében, ugyanis ez teszi képessé az embereket arra, hogy érvényt próbáljanak szerezni érdekeiknek, illetve hogy élvezzék a fejlődés gyümölcseit a szabadság ellentéte, a hatalom által biztosított korlátokon belül. Ezek a korlátok ugyanakkor közösségről közösségre változnak azoknak a „körülményeknek” megfelelően, melyeket – mindegyik előtt – egy adott közösség erkölcsi és szellemi fejlettségének foka határoz meg.¹³ Mindebből viszont az is következik, hogy az eltérő morális és intellektuális szinten lévő közösségek szükségszerűen egyenlőtlen mértékben részesülhetnek csupán a szabadságból annak érdekében, hogy a társadalmi rend fennmaradjon. Ez az érvelés teszi lehetővé Calhoun számára, hogy megfogalmazza a faji egyenlőtlenségről szóló alaptételét: „A szabadság, ha egy olyan népre erőszakolják rá, amely nem alkalmas arra, áldás helyett csapást jelent a számára, mivel következményeiben egyenesen anarchiához vezetne, ami a legnagyobb csapás. Egy nép sem élvezhet valójában több szabadságot annál, mint amely helyzete, valamint szellemi és erkölcsi fejlettsége alapján őt jogosan megilleti”.¹⁴

Calhoun számára tehát a szabadság és hatalom aránya szükségképpen változik annak megfelelően, hogy egy adott embercsoport vagy egyén milyen helyet foglal el a fejlődés skáláján. A kormányzat hatalma és az általa gyakorolt ellenőrzés a nép fölött fordítottan arányos az utóbbi erényével, értelmével és szabadságával. Következésképpen egy magas fejlettségű nép számára a demokrácia tekintendő a megfelelő állami berendezkedésnek, mivel a szabadság lehető legnagyobb fokát képes számára biztosítani, míg a despotizmus, amely a hatalom legnagyobb mértékén alapszik, az alacsony fejlettségű nép számára felel meg, mely az erkölcsi és szellemi képességek legalacsonyabb fokával bír, és ezért a szabadságból csak a legkisebb mértékben részesülhet.

Mivel a fejlődés – a szellemi és erkölcsi előrehaladás – lehetősége adott Calhoun rendszerében, a következtetés az, hogy a kormányzati forma megváltozhat, amennyiben egy nép erkölcsi és szellemi fejlettségi szintje is emelkedik, és ezzel együtt nőhet az őt megillető szabadság mértéke. Az ilyen változás azonban nem egyik napról a másikra következik be Calhoun szerint: „Egy nép előrelépése a szabadság alsó fokáról annak egy magasabb fokára szükségszerűen lassú, és ha megkíséreljük felgyorsítani azt, azzal vagy lefékezzük vagy örökre meggátoljuk [fejlődését]”.¹⁵ Tehát Calhoun számára a társadalmi helyzetet és a szabadságot jellemző egyenlőtlenség szoros összefüggésben áll a fejlődéssel: egyének és közösségek egyre nagyobb fokú szabadság kivívására törekednek, megpróbálván javítani társadalmi helyzetükön és egyúttal csökkenteni a kormányzat hatalmát. Ezeket a célokat viszont csak úgy képesek elérni, ha erkölcsi és szellemi tekintetben

¹¹ Calhoun 1953. 7.

¹² Calhoun 1953. 40.

¹³ Calhoun 1953. 40.

¹⁴ Calhoun 1953. 42.

¹⁵ Calhoun 1953. 43.

fejlődnek: „A társadalmi helyzet egyenlőtlensége, amíg szükséges feltétele a szabadságnak, [egyben] elengedhetetlen a fejlődéshez”, mivel – amint arra Calhoun emlékeztet bennünket – „a fejlődés mozgatórugója az embereknek az a vágya, hogy javítsák helyzetüket”.¹⁶ Ezért nála az emberek közötti egyenlőtlenség a köztük lévő szellemi és erkölcsi különbségek természetes következményeként jelenik meg, e különbségek viszont nem gördítenek leküzdhetetlen akadályt a szabadság növelése elé, mivel a fejlődés révén a társadalmi feltételek megváltoztathatók. Ennek alapján érzi jogosnak Calhoun, hogy az egyenlőtlenséget a haladás mozgatórugójaként értékelje, mivel az „a fejlődésnek a legnagyobb lökést adja”, és „azzal, hogy a kormányzati beavatkozás révén az elől lévőköt hátra vagy a hátul lévőköt az elől lévőkkel egy sorba kényszerítjük, megszüntetnénk a motiváló erőt, és végeredményben lefékeznenk a fejlődést”.¹⁷

A *Disquisition*ben Calhoun más módon is felhasználja a fejlődés eszméjét: az részbeni alapját képezi annak a szükségletnek, hogy bevezesse az úgynevezett egyetértő többség kormányzatának fogalmát.

A fejlődésről értekező korabeli amerikai szerzők közül néhányan úgy vélték, hogy a tudomány és technika fejlődése egyenlősítő hatást gyakorol a társadalomra: olyan erőnek tételezték azt, amely idővel megszünteti a társadalmi különbségeket és feszültségeket. Henry C. Carey, korabeli közgazdász optimista megfogalmazása szerint: „A civilizáció fő jellegzetessége [az emberek] fizikai, erkölcsi és szellemi, valamint politikai állapotának a javítása és kiegyenlítődése, továbbá az egyének és nemzetek közötti egyesülés és harmónia felé való törekvés. A legfejlettebb civilizációt a tökéletes individualitás és az egyesülésre való törekvés legmagasabb foka jellemzi, legyen bár szó emberekről avagy nemzetekről.”¹⁸

Calhoun véleménye ezzel szöges ellentétben állt. Az ő szemében a fejlődés olyan folyamat, melynek nyomán nőnek a társadalmi különbségek, az egymástól eltérő érdekek megsokszorozódnak, és olyan állapot jön létre a folyamat végeredményeként, melynek a numerikus többség hatalmán alapuló demokrácia kormányzata helyett az egyetértő többség kormányzata felel meg. Ez utóbbiban a társadalom főbb érdekei nyernek képviselést, és vétő joguk folytán megakadályozhatják a rájuk nézve sérelmes politikai döntéseket.

Calhounnak ez a véleménye fent említett premisszájából, nevezetesen a nép fejlettségi foka és a kormányzat közötti törvényszerű megfelelésből fakad. Szerinte ugyanis a numerikus többségi demokrácia kormányzata, melyben a többség akarata az egész politikum akaratával azonosítódik, csak olyan közösségben működhet tökéletesen, melyet az érdekek viszonylagos homogenitása jellemez úgy, hogy a kormányzati döntések nem kedveznek egyes érdekeknek mások rovására. Viszont ott, ahol az érdekek sokfélesége a jellemző, nem ez a helyzet: „Minél nagyobb területű és népességű egy ország, annál változatosabb népességének az állapota és céljai. Minél gazdagabb, fényűzőbb és heterogénebb egy nép, annál nehezebb semleges hatásúvá tenni a kormányzat tevékenységét, és annál könnyebb a közösség egy része számára, hogy visszaéljen hatalmával és kismimizze a másikat.”¹⁹

A numerikus többség zsarnoksága kialakulásának megakadályozására leginkább egy olyan közösségben van esély, amely még nem jutott el a civilizáció, kifinomultság és sok-

¹⁶ Calhoun 1953. 43.

¹⁷ Calhoun 1953. 44.

¹⁸ Ekirch 83.

¹⁹ Calhoun 1953. 13–14. Itt röviden visszautalhatunk a fent említett nullifikációs válságra, melynek során Dél-Karolina állam azért szegült szembe a szövetségi kormányzat akaratával, mert úgy vélte, az 1828. és 1832. évi vámtörvények alkotmányellenesek és durván megsértik a déli importőrök érdekeit az északi ipari érdekek védelme céljából.

feleség magas fokára. Ezért az olyan kis és fejletlen közösségekben, ahol a gazdagság még nem érte el ezt a szintet, a választójog és a numerikus többségen alapuló kormányzat megfelelő biztosítékot nyújt a szabadság védelmére.²⁰ A fejlődés révén azonban olyan változások következnek be a közösségekben, melyek a demokratikus többség abszolútista uralmához vezetnek szétzilálják azt. Calhoun így érvel: „A népesség növekedésével nő a vagyon felhalmozódása, és mindent meghaladó mértékben nő a bevételek és kiadások volumene is. Emiatt az ilyen kormányzati forma [azaz a numerikus többségi demokrácia] egyre kevésbé felel meg a társadalom állapotának”.²¹ Egy másik oka a numerikus demokrácia csődjének az ilyen körülmények között az, hogy a tehetősek és nincstelenek közötti szakadék növekedésével egyenes arányban nő a közöttük lévő konfliktus valószínűsége.²²

Ezért Calhoun szerint a fejlődés magasabb fokára kerülve a társadalomnak az egyetértő többség kormányzata felel meg, melyben a kisebbség vétőjoga révén képes megakadályozni a szabadságát veszélyeztető döntéseket. Ugyanakkor a további fejlődésre is jótékony hatással van az ilyesfajta kormányzat – érvel Calhoun –, mivel az a szabadság nagyobb fokát engedi meg: „Az egyetértő többség kormányzata, mivel jobban kedvez a szabadság növelésének és megőrzésének, szükségszerűen kedvezőbb közeget jelent a fejlődés, gyarapodás, javulás és civilizáció számára, mint a numerikus többségi kormányzat”.²³

Calhoun ezen elméleti felvetései a fejlődés és egyenlőtlenség közötti kapcsolatról konkrét formában már az 1830-as években a fekete rabszolgasággal kapcsolatos nézeteiben is kimutathatók, bár némileg más összefüggésben. Annak a meggyőződésének képezték részbeni alapját, miszerint a rabszolgaság az ideális állapot a feketék számára az Egyesült Államokban, és ezért annak eltörlése beláthatatlan következményekkel járna az Unióra nézve. Calhoun feketékkel kapcsolatos nézetei összhangban álltak a rabszolgaság más kortárs dél-karolinai védelmezőinek álláspontjával. George M. Fredrickson szerint Dél-Karolina „ültetvényes-politikusai” nem pusztán propagandacélból hangoztatták a feketék alsóbbrendűségéről vallott véleményüket, vagyis hogy megnyerjék maguknak a nem rabszolgatartó polgártársaikat, hanem ténylegesen meg voltak győződve a feketék és fehérek közötti faji különbségek meglétéről.²⁴ Ugyanakkor rasszizmusuk arra is szolgált, hogy legitimálják a rabszolgaságot mint olyan intézményt, melynek segítségével ellenőrzés alatt tarthatják az általuk alsóbbrendűnek tekintett embercsoportot.²⁵

Arra, hogy Calhoun a fejlődés eszményét részben a rabszolgaság igazolására használta, magyarázatot adhat az a tény – amint arra Robert A. Garson rámutatott –, hogy a rabszolgaság védelmében érvelők úgy igyekeztek azt elfogadtatni a szélesebb amerikai közvéleménnyel, hogy az amerikai ideológiai hagyomány egyéb vonulataiból merítettek,²⁶ így támaszkodván a korabeli amerikai fejlődéssel kapcsolatos attitűdökre. Ezekon kívül ugyanakkor a 19. századi amerikai közgondolkodásban már meglévő, rasszizmussal összefüggő vélemények is kedvező kontextust biztosítottak a számukra.

A 18. századi Európában uralkodóvá váló feltételezéssel szemben – mely az emberiséget olyan egységes faj, amely korlátlan erkölcsi, fizikai és szellemi fejlődésre képes, és amely az emberek közötti testi és kulturális különbségeket a környezet hatásának tulaj-

²⁰ Calhoun 1953. 33.

²¹ Calhoun 1953. 34.

²² Calhoun 1953. 36.

²³ Calhoun 1953. 47.

²⁴ Fredrickson, George M.: *The Arrogance of Race: Historical Perspectives on Slavery, Racism, and Social Inequality*. Middletown, CT, 1988. (a továbbiakban: Fredrickson 1988.) 22.

²⁵ Fredrickson 1988. 27.

²⁶ Garson, Robert A.: *Proslavery as Political Theory: The Examples of John C. Calhoun and George Fitzhugh*. *The South Atlantic Quarterly* 1985. 2. szám. 201.

donította – a 19. század elején megjelenő elméletek tagadták az emberiség alapvető egységét, és az inherensnek tartott faji különbségek hangsúlyozásával kétségbe vonták azok megváltoztathatóságát. Az Észak-Amerikában élő feketék feltételezett alsóbbrendűségének tudományos elfogadására a feketékkel szembeni egyenlőtlen bánásmód gyakorlata már korábban előkészítette az alapot, melynek segítségével igazolni próbálták rabszolgaságba való kényszerítésük jogosságát.²⁷

Az 1830-as évektől kezdve, részben válaszul az abolicionista támadásokra, a rabszolgaság védelmében kidolgozandó érvrendszer részeként a déli ideológusok nyíltan hangoztatni kezdték a feketék megváltoztathatatlan alacsonyrendűségéről szóló tézist, amely tehát egy általánosabb, európai véleményt is tükrözött.²⁸ E kulturális, biológiai és antropológiai (elsősorban frenológiai²⁹) feltételezéseken alapuló tézis alapján a déli rasszista gondolkodók úgy vélték, a feketék állítólagos testi, morális és szellemi alsóbbrendűségét nem lehet megváltoztatni nevelés vagy a környezet módosítása által.³⁰ Ugyanakkor, habár az 1850-es évekre az emberi rasszok közötti alapvető egyenlőtlenséget tudományos tényként fogadták el az Egyesült Államokban,³¹ a rabszolgaság védelmezői közül sokan úgy érveltek, hogy a feketék természete némileg megváltoztatható, vadságuk mérsékelhető és bizonyos fokig civilizálható a rabszolgaság intézményének a segítségével.³²

A polgárháború előtti Délen a fekete rabszolgaság igazolására a fejlődés eszméjét is felhasználták. Az intézmény védelmezői gyakran hangoztatták, hogy az alapvető az amerikai fehér civilizáció fejlődéséhez, s hogy a rabszolgaság mint állapot szükséges ahhoz, hogy a feketék eljussanak a barbárságból a civilizáció állapotába.³³ A *The Pro-Slavery Argument* című 1852-ben kiadott, a rabszolgaság intézményét védelmükbe vevő írásokat tartalmazó kötet szerzői számára a rabszolgaság „az isteni terv részeként egyike azon legalapvetőbb eszközöknek, melyek arra szolgálnak, hogy az emberi állapotba emeljünk egy máskülönböző barbár népet, mely hajlamos az elzúllásra, és melynek így szüksége van egy magasabb rendű állapot segítségére – egy külső erőre – ahhoz, hogy megmentse őket egy reménytelenül civilizálatlan állapotból”.³⁴ Ugyanakkor ez a gondolat azt is lehetővé tette a hasonló módon gondolkodók számára, hogy hirdessék, amennyiben felszabadítják a fekete rabszolgákat, azok hamarosan visszazuhannak a civilizálatlanság állapotába, és levetkőzve egykori engedelmes természetüket, veszélyt jelentenek a fehér társadalomra.³⁵

²⁷ Horsman, Reginald: *Race and Manifest Destiny: The Origins of American Racial Anglo-Saxonomism*. Cambridge, 1981. (a továbbiakban: Horsman) 98–100.

²⁸ Fredrickson, George M.: *The Black Image in the White Mind: The Debate on Afro-American Character and Destiny, 1817–1914*. Hanover, 1987. (a továbbiakban: Fredrickson 1987.) 43.; Horsman 122.

²⁹ A frenológia a korban divatos áltudományként az emberi koponya alakjának vizsgálatából igyekezett következtetéseket levonni az illető személy szellemi, erkölcsi és egyéb tulajdonságaira vonatkozóan.

³⁰ Fredrickson 1987. 49–50.; Horsman 124–125.

³¹ Horsman 134.

³² Fredrickson 1987. 53.

³³ Ekirch 225., 236.

³⁴ Idézi Ekirch 237. Az ilyen, a rabszolgaság civilizáló erejébe, annak nyomán az egyén erkölcsi gyarapodásába vetett hit nem kizárólag az amerikai rasszista gondolkodást jellemezte. Előzményei megtalálhatók az antik és korai keresztény filozófiában vagy Hegelnél is, azzal a nézettel a középpontban, hogy a rabszolgaság az emberi fejlődés elkerülhetetlen fokát jelenti. Lásd Kyrtatas, Dimitris J.: *Slavery as Progress: Pagan and Christian Views of Slavery as Moral Training*. *International Sociology* 1995. 10. szám. (a továbbiakban: Kyrtatas)

³⁵ Fredrickson 1987. 55.

A fejlődés mint érv Calhoun rabszolgaságpárti retorikájában az 1830-as évektől kezdve jelenik meg, amikor éles támadást intéz északi abolitionisták kampánya ellen, akik petíciókkal ostromolták a Kongresszust annak érdekében, hogy napirendre kerüljön a rabszolgaság problémájának a megvitatása. E probléma lehetőséget adott Calhounnak arra, hogy kifejtse – az ültetvényesek körében elterjedt eufemizmussal élve – a „sajátos intézménnyel” (*peculiar institution*) kapcsolatos nézeteit, alátámasztva azokat a fejlődés eszméjével.

Az abolitionista petíciókra reagáló egyik szenátusi beszédében, mely elsősorban az abolitionista veszélyre próbálta felhívni a figyelmet,³⁶ Calhoun igyekezett megcáfolni azt a nézetet, miszerint – ahogy azt Jefferson generációja tartotta a Délen – a rabszolgaság szükséges rossz (*necessary evil*). Éppen ellenkezőleg, mondja Dél-Karolina szenátora, a „sajátos intézmény” áldás mind a fehér rabszolgatartók, mind pedig a fekete rabszolgák számára, és hozzájárul a „két faj” közötti jó viszony fenntartásához. Calhoun számára a rabszolgaság eszköz arra, hogy az afrikai feketéket felemeljék a barbárságból a „viszonylagos civilizáltság” állapotába. Ugyanakkor az abolitionista mozgalom, amely felszabadításukra törekszik, megállítaná ezt a folyamatot. Calhoun szerint „Közép-Afrika fekete faja a történelem hajnalától mostanáig még sohasem ért el ilyen nagyfokú civilizált és fejlett állapotot – és nem csupán testileg, hanem erkölcsi és szellemi értelemben is. Gyenge, fejletlen, barbár állapotban érkezett hozzánk, és néhány nemzedék alatt sokat gyalázott intézményeink gyámolító gondoskodása alatt felnőtt, és elérte jelenlegi viszonylagosan civilizált állapotát”.³⁷

A feketék eme feltételezett erkölcsi és szellemi fejlődése a Délen teszi Calhoun szemében a rabszolgaságot „kifejezett jótétéménnyé” (*positive good*),³⁸ mivel az kevésbé tekinthető kegyetlennek, mint a termelő osztályok nem termelő osztályok általi kizsákmányolásának egyéb formái. A rabszolgatartók által biztosított paternalista gondoskodás miatt – véli Calhoun – a rabszolgaság intézménye kedvezőbb sorsot jelent a feketék számára.

Az északi, iparosodó területeken a 19. század első felében megjelentek olyan hangok – főleg az ipari munkásság képviselőinek a részéről –, amelyek rámutattak a fejlődés árnyoldalaira, és reformokat sürgettek annak érdekében, hogy Amerika elkerülje Anglia sorsát, a modernizáció nyomán jelentkező és növekvő társadalmi különbségeket és feszültségeket.³⁹ Ezekkel az aggodalmakkal a déliek is tisztában voltak, és a rabszolgaságot védő retorikájukban építettek is rájuk. Eugene Genovese szerint a fejlődés eszméjének a népszerűsége a déli ültetvényesek körében jelentős mértékben annak tudható be, hogy a rabszolgaság védelmére kidolgozott retorikájuk részeként igyekeztek rámutatni arra, hogy a déli társadalmi rend, mely „a sajátos intézményen” nyugodott, ideális környezetet jelentett a fejlődés számára, kiküszöbölte az olyan nem kívánt mellékhatásokat, melyeket a kapitalizmus szabad bémunkán alapuló rendszerével hoztak összefüggésbe.⁴⁰ A szabadságra úgy tekintettek mint a fejlődés mozgatórugójára, ám képtelenségnek tartották a rabszolgaság eltörlését, melynek segítségével – úgy vélték – ellenőrzés alatt tartják a fejlődést.⁴¹

Calhoun is úgy véli, hogy a rabszolgaság eszköz arra, hogy kezelni lehessen a fejlődés amerikai köztársaságra gyakorolt káros hatásait, mivel általa biztosítani lehet a stabili-

³⁶ Calhoun 1957–1998. XIII. köt. 391–397.

³⁷ Calhoun 1957–1998. XIII. köt. 395.

³⁸ Calhoun 1957–1998. XIII. köt. 395.

³⁹ Ekirch 131., 132.

⁴⁰ Genovese, Eugene D.: *The Slaveholders' Dilemma*. Columbia, S. C., 1992. (a továbbiakban: Genovese) 7.

⁴¹ Genovese 11–12.

tást, segítségével kizárható a magasan fejlett kultúrákat jellemző munka-tőke ellentét.⁴² A Dél viszont, mely mentes ettől a problémától, a rabszolgaság révén konzerváló tényezőként funkcionálhat az Unión belül. Továbbá, figyelmeztet, a civilizáció fejlődésével a tőkés és munkások közötti feszültség nőni fog Északon, és ezért a Dél a rabszolgaság intézményén keresztül egyre fontosabb szerepet fog játszani a köztársaság stabilitásának a fenntartásában. Ezért érzi jogosnak megjegyezni: „Valójában éppen most jutottunk el a társadalomnak abba az állapotába, ahol politikai intézményeink ereje és tartóssága próbatételre megy keresztül”. A rabszolgaság „előnyei” a stabilitás biztosítását illetően „egyre inkább nyilvánvalóbbá válnak [...], ahogy az ország gazdagságát és népességét tekintve gyarapszik.”⁴³ Ezért az abolició azáltal (is) veszélyezteti az Unió létét, hogy annak egyik legfőbb stabilizáló elemét, a rabszolgaságot veszi támadás alá, melynek jelentősége a fejlődés előrehaladtával, az ipari munkásság és a tőke közötti ellentétek növekedésével egyenes arányban nő. Következésképpen a rabszolgaságellenes mozgalom felszámolása az Unió minden egyes állampolgárának az érdekében áll.

Néhány, a rabszolgaság védelmében fellépő déli író a „sajátos intézményt” a társadalom nem rabszolga részének a fejlődése szempontjából is fontosnak tartotta. Amint azt egyikük megjegyezte: „A rabszolgaság mindig is az a lépcsőfok volt, mellyel a civilizált országok a barbárság állapotából a civilizáció állapotába lépnek át.”⁴⁴ Vagy ahogy egy másik kortárs fogalmazott: „A rabszolgaság révén ebben az országban a fejlődés előre- és felfelé mutató; olyannyira, hogy a gondviselés egyetértő mosolya kíséri.”⁴⁵ Calhoun szintén úgy ítélte meg, hogy a rabszolgaság elengedhetetlen a fehér társadalom fejlődéséhez. 1837-ben a déli rabszolgartartók postaládáit abolicionista irodalommal elárasztó kampánnyal kapcsolatban kijelentette: „Nézetem szerint még sohasem létezett olyan gazdag és civilizált társadalom, amelyben a közösség egy része valójában nem a másik munkájából élt volna. Jóllehet ez a megállapítás túl általánosnak tűnik, a történelem már tökéletesen igazolta azt.”⁴⁶

George M. Fredrickson rámutat arra, hogy a rabszolgaság védelmezői, még ha meg is engedték annak lehetőségét, hogy a feketék civilizálódhatnak a rabszolgaság révén, és ennek következményeként elfogadták, hogy a civilizáció idővel alkalmassá teszi a feketéket a felszabadításra, évszázadokban gondolkodtak.⁴⁷ Ezzel összefüggésben elmondható, hogy habár, amint láttuk, Calhoun valóban felhasználta a fejlődés eszméjét a rabszolgaság igazolására, hangsúlyozva annak rövid távú hatását a feketékre, nem bocsátkozott hosszú távú jóslatokba a fekete rabszolgaság egyesült államokbeli jövőjével kapcsolatban vagy a civilizációnak a feketék jellemére gyakorolt hatását illetően.⁴⁸

A fejlődés eszméjének a rabszolgaság védelmében történő alkalmazásának megvolt az az előnye, hogy elmozdította a hangsúlyt az evangelizált rabszolgartartók⁴⁹ „isteni gond-

⁴² Calhoun 1959–1999. XIII. köt., 396.

⁴³ Calhoun 1959–1999. XIII. köt., 396.

⁴⁴ Idézi Ekirch 225.

⁴⁵ Idézi Genovese 22.

⁴⁶ Calhoun 1959–1999. XIII. köt., 395–396.

⁴⁷ Fredrickson 1987. 55.

⁴⁸ Ebben a tekintetben nézeti nyilvánvaló ellentétet mutatnak azon antik és korakeresztény gondolkodókkal, akik úgy vélték, hogy a rabszolgaság annak a folyamatnak egy szükséges állomása, mely végül a szabadság elnyeréséhez vezet. (Lásd Kyrtatas.) Calhoun számára a rabszolgaság mint a civilizációs folyamat része nem szolgált a megváltás eszközeként.

⁴⁹ Azokról a rabszolgartartókról van szó, akik az 1830-as évekre kibontakozó, úgynevezett második nagy vallásos ébredés (Second Great Awakening) megújodási mozgalom során megtértek, elfogadván a bűneiktől való megtisztulás szükségét. A többi evangelizálthoz hasonlóan az istenben való hit, valamint az erkölcsös, keresztényi élet révén remélték elnyerni az isteni kegyelmet,

viselés” érvéről. Ők a rabszolgaság elleni támadásokat vallásos alapon igyekeztek elhárítani, mondván, hogy az az isten által elrendelt társadalmi rend részeként legitim intézménynek tekintendő.⁵⁰ Habár Calhoun nem cáfolta az evangélikus érvelést, kisebb hangsúlyt fektetett a rabszolgaság védelmének vallásos aspektusára és inkább annak erkölcsi oldalát hangsúlyozta. Ezáltal sikerült elkerülnie az evangélikus kereszténységből fakadó, a hívő rabszolgatartókat gyöttrő problémát, vagyis azt, hogy szembesülniük kellett a „sajátos intézmény” elméletét és gyakorlatát ostromozó vádakkal. Calhoun az evangelizált rabszolgatartókkal ellentétben hidegen hagyta az a tény, hogy – James Oakes szavaival élve – „a korabeli kereszténység megkérdőjelezte a rabszolgaság dehumanizáló hatását”.⁵¹

Amint láttuk, ami a fejlődés társadalomra gyakorolt hatásait illeti, Calhoun a korabeli amerikai helyzetet két okból tartotta nyugtalanítónak. Egyfelől aggódva figyelte az érdekek pluralizálódását, másfelől feltételezte, hogy a munka és tőke ellentéte növekedni fog Északon, és mindkét jelenség társadalmi feszültségekhez és nyugtalansághoz vezet. Az első problémára az egyetértő többség kormányzatát ajánlotta megoldásként, míg a másodikra a rabszolgaság intézményét.

Az 1846-ban az Egyesült Államok és Mexikó között kitört háború szintén felvetett olyan kérdéseket, amelyekre reagálva a kortárs amerikaiak nagymértékben építettek a fejlődés eszméjére, akár a háború mellett vagy az ellen emelték fel szavukat. Calhoun az utóbbiak közé tartozott. A háborúval összefüggő állásfoglalásának a jelen tanulmány témájához kapcsolódó legfontosabb vetületét a mexikói nép alsóbbrendűségéről vallott nézetei alkotják, melyeket ugyanakkor nem a haladás, hanem annak hiányának a következményeként vezetett le. Ahhoz, hogy ezeket megértsük, szükségesnek tűnik a Mexikó népességével gyakran párhuzamba állított amerikai őslakossággal összefüggő korabeli feltételezések ismertetése.

A népek közötti faji egyenlőtlenségről vallott 19. század eleji elképzelések az amerikai fehérek képzeletében élő indiánképre is rányomták a bélyegüket. A felvilágosodás korában uralkodó optimizmust, illetve az indián mint „nemes vadember” (*noble savage*), a nyugati normákat elsajátítani és így fejlődni képes amerikai bennszülött képét fokozatosan felváltotta az a feltételezés, hogy az amerikai indiánok képtelenek kilépni a fehérek által civilizálatlannak tartott állapotukból, és megjelentek olyan vélemények, melyek szerint a fehér civilizáció terjedésével alkalmazkodásra való képtelenségük miatt pusztulásra vannak ítélve, és sorsuk az, hogy átadják helyüket a felsőbbrendű fehér kultúrának.⁵²

Az 1840-es években Texas, a mexikói háború és az oregoni terület⁵³ megszerzésével új távlatok nyíltak az amerikai kontinentális expanziós törekvések előtt. Számos amerikai úgy vélte, hogy az USA területi terjeszkedése és a gazdaság fejlődése történelmi szükségszerűség következménye, s az ország, mintegy ifjúkorába lépve, az emberiség fejlődésének az élvonalába kerülve a haladás jótéteményeinek terjesztésére vállalkozik a területi expanzió révén. Amint azt egy kortárs kongresszusi képviselő magabiztosan kijelentette: „Népünk az emberi történelemben mindezidáig páratlan vállalkozó szellemtől hajtva tör

melyet – a többi protestánshoz hasonlóan – az üdvözülés végső feltételként fogadtak el, de melynek elnyerésében döntő szerepet szántak az egyéni bűnbánatnak és aktivizmusnak.

⁵⁰ Oakes, James: *The Ruling Race: A History of American Slaveholders*. New York, 1982. (a továbbiakban: Oakes) 10.

⁵¹ Oakes 109.

⁵² Horsman 103., 114–115., 156–157., 191.

⁵³ A Sziklás-hegység, a Csendes-óceán, a mexikói határ, valamint a 49. szélességi fok által határolt térség, a későbbi Oregon, Washington és Idaho államok területén.

előre, terjesztve a felvilágosult szabadság jótéteményeit.⁵⁴ A terjeszkedés hívei az úgynevezett *manifest destiny*⁵⁵ ideológiájának keretében akként érveltek, hogy az Egyesült Államoknak feladata a szabadság és demokrácia terjesztése a szomszédos népek körében, és hogy mindez összhangban van a fejlődés általános nyugati irányú progressziójával a világban. Ettől kezdve a fejlődés amerikai fogalma a fizikai és politikai expanzió jelentéstartalmát is magában hordozta.⁵⁶

Ugyanakkor a terjeszkedéssel kapcsolatos viták részben arról is folytak, hogy milyen a szomszédos népek viszonya a fejlődéshez, és ennél fogva a háború kapcsán a mexikói területek lakói hamarosan az érdeklődés középpontjába kerültek. Az Egyesült Államokban olyan nézetek láttak napvilágot, melyek a korabeli rasszista elképzelésekre építve tagadták a mexikói nép fejlődésre való képességét, így próbálván igazolni a köztársaság rovásukra történő terjeszkedését.⁵⁷ Az egyik fő érvként az hangozott el, hogy – hasonlóan az amerikai indiánokhoz – a mexikóiak – alsóbbrendű nemzet lévén – „képtelenek megfelelően használni a földet”, ahol éltek, mivel származásukat tekintve végső soron indián és kevert vérű (mixed blood) egyedekből állnak. Ezért az amerikaiak úgy vélték, „nem számít bűnnek elvenni egy alsóbbrendű barbár lakosságtól a földet; (...) csupán az isteni szándékot követik annak érdekében, hogy a földet termővé tegyék”.⁵⁸ Mindazonáltal a fejlődésre való képtelenségükről szóló tétel arra is szolgálhatott – amint azt Calhoun esetében később látni fogjuk –, hogy egyes amerikai politikusok a mexikóiak által benépesített területek meghódítása ellen lépjenek fel a republikánus intézményeket fenyegető veszélyre hivatkozván.⁵⁹

Calhoun mexikói háború elleni retorikájának fontos elemét képezte a fejlődés eszméjének összekapcsolása rasszizmusával. A háborúval szembeni legfőbb kifogásként azt fogalmazta meg, hogy nehézséget jelentene véget vetni a háborúskodásnak úgy, hogy Mexikóból egy független mexikói köztársaságot hoznak létre, vagy úgy, hogy anektálják. 1848. január 4-i, Unió-szerte nagy visszhangot kiváltó beszédében fejtegette ki ezzel kapcsolatos elveit.⁶⁰

A beszédben Calhoun fő érve Mexikó anektálása ellen az, hogy annak lakói képtelenek a republikánus kormányzati forma átvételére és fenntartására. „Hol található Mexikóban az az intelligencia, mely egy ilyen [azaz republikánus] kormányzat létrehozásához és megőrzéséhez szükséges?” – kérdezi Calhoun. „Már több mint húsz éve próbálkozik ezzel, de népe olyannyira alkalmatlan a feladatra, hogy már kezdettől fogva elvetélt volt a kísérlet.”⁶¹ Calhoun Mexikónak az Egyesült Államokba egyenrangú állammént való integrálását vagy alárendelt tartományként való beolvasztását egyaránt célszerűtlennek tartja. Ennek fő okaként az ország népességét nevezi meg, ugyanis annak

⁵⁴ Idézi Mcinig, D. W.: *The Shaping of America: A Geographic Perspective on 500 Years of History*. I. köt. *Continental America, 1800–1867*. New Haven–London, 1993. 212.

⁵⁵ A *manifest destiny* fogalmát John L. O’Sullivan demokrata párti politikus és újságíró vezette be a köztudatba az 1800-as évek közepén. Frederick Merk szerint az ideológia köré szerveződő mozgalom követői nem voltak egységesek a tekintetben, hogy pontosan milyen, mely területre terjedjen ki az expanzió (a Csendes-óceánig, az észak-amerikai kontinensre vagy az amerikai kontinens egészére). Nem volt viszont különbség közöttük annak hangsúlyozásában, hogy ki kell nyitni „a szabadság templomának” a kapuit a környező országok népei előtt, lehetőséget kell biztosítani számukra az Unióhoz való csatlakozásra. Lásd Merk, Frederick: *Manifest Destiny and mission in American History: A Reinterpretation*. New York, 1963. 24–25.

⁵⁶ Ekirch 38–71.

⁵⁷ Ekirch 50–51.

⁵⁸ Horsman 210., 211.

⁵⁹ Horsman 231., 237–38., kk.

⁶⁰ Lásd Calhoun 1968. IV. köt., 396–424.

⁶¹ Calhoun 1968. IV. köt., 405.

„több mint a fele tiszta indián, a maradék döntő része pedig kevert vérű [azaz mesztic].”⁶² Egy ilyen lakosságnak a beolvasztása az Unióba ugyanolyan nehézséget okozna, mint amilyentől „spanyol Amerika” szenved, s melynek oka a fehér és „színes faj” egyenlőségéről szóló Calhoun szerint hibás feltételezés.⁶³ Calhoun azon az állásponton van – amit kortársai többsége is osztott –, hogy a „színes fajok”, amint azt a történelem szerinte bebizonyította, képtelenek államalkotásra a civilizált állapotban, és a barbárság állapotában is csupán az Egyesült Államok „nemes vademberei” képesek önállóan szabad politikai intézmények fenntartására.⁶⁴

Mexikó alávetett tartományként való beolvasztása az Unióba szintén katasztrofális következményekkel járna a köztársaság politikai berendezkedésére nézve. Ennek legfőbb oka – érvel Calhoun a korabeli republikánus gondolatmenetet követve – az, hogy a mexikói nép fölötti ellenőrzés fenntartásához a szövetségi kormányzat hatalma veszélyes mértékben növekedne, illetve a befolyásolás⁶⁵ – a köztársaság létét aláásó intézmény – kiszélesedne. A folyamat az Unió pusztulásához vezetne, és anarchia vagy pedig despotikus uralom valósulna meg az egész országban – véli Calhoun.⁶⁶

Calhoun tétele a fajok közötti szellemi és erkölcsi egyenlőtlenségről képezi az alapját afelőli kétségének, hogy a mexikóiak képesek az öngazgatásra, és így azt is megkérdőjelezi, hogy integrálni lehetne őket az Unióba. Ezen a ponton rasszizmusa olyan hőfokra jut, hogy még az expanzió korabeli támogatói számára nagy vonzerővel bíró *manifest destiny* eszméjét is elveti: „Nagy hibát követünk el akkor, ha azt hisszük, hogy minden nép képes az öngazgatásra. [...] Manapság igen tiszteletreméltó körökben arról lehet hallani, hogy ennek az országnak az a küldetése, hogy az egész földgolyón és főként ezen a kontinensen elterjessze a polgári és vallásszabadságot – akár erővel is, ha szükséges. Mindez azonban hiú ábránd.”⁶⁷

⁶² Calhoun 1968. IV. köt., 410.

⁶³ Calhoun 1968. IV. köt., 410.

⁶⁴ Calhoun 1968. IV. köt., 411. Calhoun itt feltehetőleg az – Atlanti-óceán észak-keleti partvidékétől a Nagy-Tavakig terjedő terület felett a fehérek tömeges betelepülése előtt ellenőrzést gyakorló – úgynevezett irokéz konföderációra (League of the Iroquois, Iroquois Confederacy) gondolt, melynek bizonyos, a hasonló nyugati szerveződésekkel összevethető hatalmi struktúrái számos amerikai érdeklődésért váltották ki. Őt törzsből álló, rokonsági kapcsolaton alapuló szövetségről van szó, amely a 15. század végén elsősorban abból a célból jött létre, hogy véget vessen a törzsek közötti gyakori háborúskodásoknak, illetve megszüntesse azok elsődleges okát, a vérbosszú intézményét.

⁶⁵ A befolyásolás (*patronage*) intézménye, mely Andrew Jackson elnöksége (1829–37) idején vált bevett gyakorlattá az amerikai politikában, azt jelentette, hogy a győztes párt saját híveit ültette kormányzati hivatalok pozícióiba. A befolyásolás révén a végrehajtó hatalom nagyobb ellenőrzést tudott megvalósítani a szövetségi kormányzatban, ami magyarázatot ad az ellenzéknek a hatalom túlbujánzásával és a korrupció növekedésével kapcsolatos aggodalmaira. Az intézmény 18. századi angliai eredetéről magyarul részletesen lásd Borus György: Politikai játékszabályok Angliában a 18. század közepén. Aetas, 1994. 4. szám. 55.; illetve Tandori Mária: A reformmozgalom irányzatai a brit parlamentben az 1780-as évek elején. Aetas, 1994. 4. szám. 80–81.

⁶⁶ Calhoun 1968. IV. köt., 411–412. A kormányzati ágak közötti hatalmi egyensúly megbomlásától való félelem, a végrehajtó hatalom zsarnoki ambíciókkal való gyanúsítása a kezdetektől fogva jelen volt az amerikai politikai retorikában. Az antiföderalisták vagy Jefferson Republikánus Pártja hasonló vádakot fogalmaztak meg a végrehajtó hatalmat illetően. (Erről lásd például Banning, Lance: The Jeffersonian Persuasion: Evolution of a Party Ideology. Ithaca–London, 1978.), illetve a Jackson elnököt támadó crök (Lásd Kruman, Marc W.: The Second American Party System and the Transformation of Revolutionary Republicanism. Journal of the Early Republic 1992. 12. 527.)

⁶⁷ Calhoun 1968. IV. köt., 416.

Calhounnak a küldetés célszerűségével kapcsolatos szkepticizmusának oka az a feltételezése, hogy az öngazgatás megkívánja a társadalmi fejlettség megfelelő szintjét: „Csupán az erkölcsi és szellemi kiválóság magas fokára jutott nép képes arra a civilizáció állapotában, hogy szabad kormányzatot hozzon létre és tartson fenn; és azok közül is, amelyek megfelelő mértékben fejlettek, valójában csak nagyon kevésnek volt része abban a kivételes szerencsében, hogy tartós alkotmányokat hozzon létre.”⁶⁸ A mexikóiakra vonatkozó következtetés nyilvánvaló Calhoun ezen és korábban bemutatott elvei alapján: Mexikó indiánjai és meszticei miatt képtelen arra, hogy önmagát szabadon kormányozza e népek erkölcsi és szellemi fejlettségének alacsony szintje miatt. Mexikó indiánjai, akik még mindig a vadság állapotában élnek, nem érik el az Egyesült Államok öngazgatásra képes „nemes vadembereinek” a fejlettségi szintjét, és ezért veszélyeztetnék a republikánus intézményeket, amennyiben integrálnának az Unióba.

Amint azt már láthattuk a *Disquisition*-ben kifejtett nézeteivel összefüggésben, Calhoun úgy vélte, hogy egy nép fejlettségi szintje és karaktere határozza meg azt a kormányzati formát, melyben él. A fejlődésnek ugyanez a felfogása képezi az alapját a mexikói háborúval kapcsolatos érvelésének: a republikánus kormányzat megfelelő „karakterrel” bíró népet igényel, megfelelő szellemi és erkölcsi képességekkel. „Mindig is úgy vélttem, hogy egy ilyen [azaz republikánus] kormányzat a nép spontán óhajának az eredménye kell hogy legyen, hogy a nép szívéből kell fakadnia és a nép odaadásán kell alapulnia.”⁶⁹ A mexikóiak nem felelnek meg ennek a kívánalomnak, ellenkezőleg, jellemük csupán a despotikus kormányzatra teszi őket alkalmassá. Calhoun szenvedélyes szavakkal érvel: „Meg kell mondanom, képtelen vagyok megérteni, hogy miként lehetne létrehozni egy szabad és független köztársaságot Mexikóban hódítóinak [azaz az USA] védelme és fennhatósága alatt. Azt meg tudom érteni, hogy egy arisztokráciát vagy despotikus kormányzatot miként lehet [ott] létrehozni, de azt, hogy egy szabad republikánus kormányzatot miként lehet ilyen körülmények között megalkotni, számomra felfoghatatlan.”⁷⁰

A fentiek alapján megállapítható, hogy a fejlődés eszméjének központi szerepe Calhoun politikaelméletében részben azzal a ténnyel függött össze, hogy segítségével legitimálni tudta kortársai számára a faji egyenlőtlenségről, a locke-i természeti állapotban gyökerező jogok semmisségéről vallott tételét. Azzal, hogy kapcsolatokat és összefüggéseket állított fel az egyén és a népek szellemi és erkölcsi képességeinek fejlettsége, az őket „megillető” szabadság mértéke és az annak megfelelő kormányzati forma között, Calhoun enyhíthetett rasszizmusán, a feketék, mexikói indiánok és meszticék feltételezett velük született alsóbbrendűségéről vallott téziséen. Ez a fajta gondolkodásmód kiválóan építhetett a fejlődés eszméjére, amely a különböző népeket és nemzeteket olyan entitásokként kezelte, melyek a haladás egymástól minőségileg eltérő és különböző értéktételekhez kötődő szintjein állnak, és ily módon lehetővé tette a viszonylagos elmaradottságukról és alsóbbrendűségükről szóló állítások megfogalmazását. A fokozatokon alapuló fejlődésnek ilyen módon való felfogása összeegyeztethetőnek bizonyult a rasszista gondolkodásmóddal, mivel magában hordozta azt a feltételezést, miszerint a természetes fejlődés folyamata olyan hierarchikus stációkból tevődik össze, melyeken egy társadalomnak végig kell haladnia ahhoz, hogy fennmaradjon.

⁶⁸ Calhoun 1968. IV. köt., 416.

⁶⁹ Calhoun 1968. IV. köt., 405.

⁷⁰ Calhoun 1968. IV. köt., 405.

ZOLTÁN VAJDA

Racism and the idea of progress in the political theory of John C. Calhoun

In the essay I offer a discussion of Calhoun's understanding of the interrelationship between progress, inequality and government through an analysis of his major work of political theory entitled *A Disquisition on Government* (1851); his attack on the abolitionist movement in the 1830s; and finally, his views on the Mexican War of 1846–48. In the *Disquisition*, progress is intimately linked with the development of the individual and society and the form of government that they live under. Although Calhoun denies the Lockean-Jeffersonian state of nature, and the equality of men, for him, individuals can improve their conditions by developing their moral and intellectual capacities and thus can reduce the amount of power under which they exist. Progress also serves Calhoun with a rationale to introduce his concept of the concurrent majority. Since progress results in a growing diversity of interests, it is ultimately harmful to the government of the numerical majority, which can function only in a society where there is a relative homogeneity of interests. It is the government of the concurrent majority that can exclude tensions derived from the increasing diversity of interests as well as allowing for more liberty, thus promoting progress and civilization. Calhoun's theoretical arguments about the links between progress and inequality also inform, in part, his views about black slavery, for him, being a means of civilization and progress. Under the supervision of supposedly benevolent white masters, African blacks can develop their intellectual and moral faculties and can thus rise from a state of savagery to that of relative civilization. Slavery is also a means to handle the disadvantageous impact of progress on the American Republic: through its presumed patriarchal harmony, the South can balance the instability of the North resulting from the growing labor-capital tension. Calhoun's racism is articulated through the conception of progress when it comes to his view of the Mexican people, who, for him, are inherently inferior, possessing a low intellectual and moral level, incapable of improvement, hence posing a threat to republican institutions if incorporated into the Union. The Mexicans do not meet the criterion of a high moral and intellectual level of development and therefore are unable to live under a republican government with the greatest degree of liberty.